

SARAYDAN KASIRA AYNALIKAVAK SARAYI

Volkan ERTÜRK*

Özet

Kuruluşundan itibaren üzerinde bulunduğu bahçeden dolayı Tersane Sarayı olarak bilinen saray, XVII. yüzyılın birinci yarısından itibaren Aynalıkavak Sarayı olarak da anılmaya başlanmıştır. Mevcut rivayetler çerçevesinde sarayın ilk nüvesi olan yapıların Fatih zamanında yapıldığı söylenebilir. Zaman içerisinde aşama aşama genişleyen saraya Kanuni, I. Ahmed, III. Ahmed, I. Abdülhamid ve III. Selim çeşitli ilaveler yapmıştır. XVIII. yüzyılın sonlarına doğru kısmen depo olarak kullanılmaya başlanan saray, XIX. yüzyılın hemen başında biniş kasrı hariç tamamen yıktırılmıştır. Ortaya çıkan arsanın büyük kısmı tersaneye ilave edilmiş, geriye kalan kısım ise vakıflaştırılmıştır.

Anahtar Kelimeler

Tersane Sarayı, Aynalıkavak Sarayı, Aynalıkavak Kasrı, Osmanlı Devleti, Bahçe

FROM PALACE TO PAVILION: AYNALIKAVAK PALACE

Abstract

The palace, known as Tersane Palace from the date of its foundation due to the garden on which it was situated, has started to be called Aynalıkavak Palace since the first half of the 17th century.

Based on the current accounts, it can be said that the first core structures of the palace were constructed during the period of Mehmed the Conqueror. Suleiman the Magnificent, Ahmed I, Ahmed III, Abdulhamid I, and Selim III added various annexes to the palace, which enlarged it gradually in the course of time. The palace partly used as a storehouse towards the end of the 18th century was demolished completely except the mounting place in the early 19th century. The large part of the palace land was added to the dockyard while the rest became glebe.

Key Words

Tersane Palace, Aynalıkavak Palace, Aynalıkavak Pavilion, Ottoman Empire, Garden

* Yrd. Doç. Dr., Namık Kemal Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi, Tekirdağ/Türkiye. volkanerturk@mynet.com

GİRİŞ

Adını Tersaneden alan Tersane Bahçesinin üzerinde kurulu olan Tersane Sarayı¹, Haliç'teki en büyük²; Topkapı, Üsküdar ve Beşiktaş'taki saraylardan sonra İstanbul'un ise dördüncü büyük sarayı idi³. Saray Haliç'te, bugün Taşkızak Tersanesi'nin bulunduğu mıntıkada, Hasköy-Okmeydanı-Kasım Paşa semtleriyle kıyı şeridi arasında kalan Tersane Bahçesinde yer almaktaydı. İlk olarak ne zaman yapıldığı hakkında kesin bir bilgi olmayan ve bir kompleks yapı hüviyetine kavuşması zamanla gerçekleşen saray, bir rivayete göre Fatih zamanında⁴, bir başka rivayete göre ise Kanuni zamanında yapılmaya başlanmıştır. "Hadikatü'l-cevâmi" nin verdiği bilgiye bakılırsa Kanuni burada birkaç kasır ve havuzdan müteşekkil bir saray yaptırmıştır⁵. Ancak tarihi kaynaklar saray hakkında en ayrıntılı bilgiyi I. Ahmed dönemiyle ilgili olarak vermektedir. Bir mühimmat defterinde Şubat 1613 (Z. 1021)'de burada bir kasır ve çardaktan bahsedilmektedir⁶. 1618 ve 1622'deki tamirat Genç Osman'ın da sarayı kullandığını göstermektedir⁷. Burada doğan Sultan İbrahim, sarayın denize bakan duvarlarını yıktırarak daha geniş bir panorama elde edilmesini sağladığı⁸ gibi denize sıfır bir kasır da inşa etmiştir⁹. Yine IV. Murad'ın¹⁰ da kaldığı sarayda bu yüzyılda en çok kalan ve kullanan padişah IV. Mehmed olmuştur¹¹. Bu konaklamaların birinde IV. Mehmed büyük bir tehlike atlattır. Nisan 1677 (Safer 1088) ayında bir gece haremdeki horende odalarının birinde çıkan ve kısa sürede yayılan yangın, rüzgârın da etkisiyle diğer birimlere sıçramış bazılarının yanıp kül olmasına sebep olmuştur.

¹ P.G. İnciyan, *18. Asırda İstanbul*, İstanbul 1956, s.79.

² Halûk Y. Şehsüvaroğlu, "Aynalı Kavak Sarayı yahud Tersane Sarayı", *İstanbul Ansiklopedisi*, III, Reşad Ekrem Koçu ve Mehmet Ali Akbay Neşriyatı, İstanbul 1960, s. 1610; Burcu Alarslan, *Tersane (Aynalıkavak) Sarayı'nın Yerleşim Planı ve Mimari Özellikleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1999, s. 59.

³ Tülay Artan, "Aynalıkavak Kasrı", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, I, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı, İstanbul 1993, s. 485.

⁴ İ. Hakkı Konyalı, "Aynalıkavak Kasrı", *Tarih Hazinesi*, c. 2, sayı: 13, İstanbul 1951, s. 662; Sedat Hakkı Eldem, *Köşkler ve Kasırlar*, I, İstanbul 1974, 253; Semavi Eyice, "Aynalıkavak Sarayı", *DİA*, IV, İstanbul 1991, s. 263; Şule Yum, "Aynalıkavak Kasrı", *18. Yüzyılda Osmanlı Kültür Ortamı*, Sempozyum Bildirileri 20-21 Mart 1997, İstanbul 1998, s. 207.

⁵ Ayşegül Başaran, *Osmanlı Mimarisini İçin Kaynak-Hadikatü'l-cevâmi*, II, İncelemeli Metin Çevirisi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2001, s. 41.

⁶ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Maliyeden Müdevver Defterler (MAD.d), nr. 3780, s. 169. Yine bkz. Halûk Y. Şehsüvaroğlu, "Aynalı Kavak Sarayı yahud Tersane Sarayı", s. 1610; Semavi Eyice, "Aynalıkavak Sarayı", s. 264.

⁷ BOA, MAD.d, nr. 861, s. 139-141; BOA, MAD.d, nr. 672, s. 83.

⁸ Mustafa Na'imâ Efendi, *Târih-i Na'imâ*, haz. Mehmet İpşirli, III, TTK, Ankara 2007, s. 1110.

⁹ Eremya Çelebi, *İstanbul Tarihi-XVII. Yüzyılda İstanbul*, İstanbul 1998, s. 203, 204.

¹⁰ BOA, MAD.d, nr. 3043, s. 1-39; BOA, MAD.d, nr. 4803, s. 22-59; *Topçular Kâtibi Abdülkâdir (Kadri) Efendi Tarihi (Metin ve Tahli)*, haz. Ziya Yılmaz, II, TTK, Ankara 2003, s. 1127, 1157; Mustafa Na'imâ Efendi, *Târih-i Na'imâ*, II, 880.

¹¹ Silâhdar Fındıklılı Mehmed Ağa, *Zeyl-i Fezleke, (1065-22 Ca.1106 / 1654-7 Şubat 1695) (Tahli ve Metin)* haz. Nazire Karaçay Türkal, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2012, s. 688, 693, 703, 788, 1049, 693-694, 762, 763, 765, 774-775, 776, 788-789, 796, 1049-1050, 1053, 1056, 1072-1073, 1075, 1081, 1088, 1092-1093; *Abdurrahman Abdî Paşa Vekâyi'-nâmesi [Osmanlı Tarihi (1648-1682)]*, haz. Fahri Ç. Derin, Çamlıca Basım Yayın, İstanbul 2008, s. 45.

Hatta yangından kaçan harem mensupları padişahın bulunduğu yere sığınmışlardır¹². Bu yüzyılda II.Süleyman¹³ ve II. Mustafa'nın¹⁴ da kullandığı saray asıl ününe 18. yüzyılda kavuşmuştur. Başta Lale Devri padişahı III. Ahmed¹⁵ olmak üzere I. Mahmud¹⁶, III. Osman¹⁷, III. Mustafa¹⁸, I.Abdülhamid¹⁹ ve III. Selim²⁰ sarayı ve onun içinde bulunduğu bahçeyi sıklıkla kullanmışlardır. Padişahlar genellikle ilkbaharın sonuna doğru bu saraya göç ederlerdi²¹. Sarayda gerek padişahın buraya varması esnasında gerekse diğer kutlama günlerinde kullanılan toplar bulunmaktaydı. Toplar dinî bayram kutlamaları, padişahların uğurlanması ve karşılanması, kayak ve gemilerin denize indirilmesi, şehzâde ve sultanların doğumları, sefere çıkış ve seferden dönüş, cülus, padişah fermanınin karşılanması gibi tören, şenlik ve donanma günlerinde kullanılırdı²². Bir belgenin verdiği bilgiye göre Aynalıkavak Sarayı'nda 1867'de bu amaçlar için kullanılan topların sayısı on civarında idi²³. Topların zamanla tamire muhtaç hale gelmesi

- ¹² Silâhdar Fındıklılı Mehmed Ağa, *Zeyli Fezleke*, s. 693-694. Yine bkz. Halûk Y. Şehsüvaroğlu, "Aynalı Kavak Sarayı yahud Tersane Sarayı", s. 1612-1613.
- ¹³ Silâhdar Fındıklılı Mehmed Ağa, *Zeyli Fezleke*, s. 1133, 1362.
- ¹⁴ BOA, Bab-ı Defteri Başmuhasebe (D.BŞM), nr. 1285, vesika nr. 42, 1 Haziran 1699 (2 Zilhicce 1110); BOA, D.BŞM.BNE.d., nr. 15873, Haziran 1699 (Zilhicce 1110); Silâhdar Fındıklılı Mehmed Ağa, *Nusretname (1106-1133/1695-1721)*, Tahlil ve Metin, Doktora Tezi, haz. Mehmet Topal, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2001, s. 137-140, 438, 440, 446, 447; 454, 456.
- ¹⁵ BOA, MAD.d, nr. 3143, s. 2, 13 Nisan 1706 (29 Zilhicce 1117); Uşşâkizâde Es-Seyyid İbrahim Hasib Efendi, *Osmanlı İlimiye Teşkilatı İçin Mühim Bir Kaynak: Uşşâkizâde Tarihi*, II, haz. Raşid Gündoğdu, Çamlıca Basım Yayın, İstanbul 2005, s. 859; BOA, İbnülemin Saray Mesalihî (İE.SM), nr. 3176, 20 Ekim 1719 (6 Zilhicce 1131); Silâhdar Fındıklılı Mehmed Ağa, *Nusretname*, s. 664, 665, 668, 675, 676, 679, 680, 684, 685, 696, 706, 707, 709, 729, 731, 733, 814, 819, 905, 906, 907-908, 913-914, 916-922, 938, 939; Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekayiât*, Tahlil ve Metin (1066-1116/1656-1704), haz. Abdülkadir Özcan, TTK, Ankara 1995, s. 843; Uşşâkizâde Es-Seyyid İbrahim Hasib Efendi, *Uşşâkizâde Tarihi*, II, s. 775, 811, 1030, 1036; Seyyid Vehbi, *Sûmâme (Üçüncü Ahmed'in Oğullarının Sünnet Dügünü)*, haz. Reşad Ekrem Koçu, Çiğir Kitabevi, İstanbul 1939, s. 7-38; Mehmet Arslan, *Osmanlı Saray Dügünleri ve Şenlikleri 3. Vehbi Sûmâmesi*, Sarayburnu Kitaplığı, İstanbul 2009, s. 13-116, 125-375.
- ¹⁶ TS.MA.d, nr. 1073, 1732 (1145), vr. 28a; Kadi Ömer Efendi, *Mahmud I. Hakkında 1157/1744-1160/1747 Arası Ruznâme*, haz. Özcan Özcan, Mezuniyet Tezi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, İstanbul 1965, s. 61, 96, 115.
- ¹⁷ İ. Hakkı Konyalı, "Aynalıkavak Kasrı", s. 665.
- ¹⁸ Yunus İrmak, *III. Mustafa Ruznamesi (H. 1171-1177/M. 1757-1763)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1991, s. 8, 11, 24, 26, 27, 28, 30, 38, 39, 52, 53, 54, 65, 66, 68, 69, 70, 81, 82, 83, 94, 99, 111, 112, 115, 118, 119, 120, 121, 123. Yine bkz. TS.MA.d, nr. 1055, vr. 25b, 27 Ağustos 1760.
- ¹⁹ Fikret Sarıcaoğlu, *Hatt-ı Hümayunlara Göre Bir Padişahın Portresi: Sultan I. Abdülhamid (1774-1789)*, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1997, s. 29; *Mehmed Emin Edib Efendi'nin Hayatı ve Târîhi*, haz. Ali Osman Çınar, Basılmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yakınçağ Türk Tarihi Bilim Tarihi, İstanbul 1999, s. 76; Zaimzâde Mehmed Sadık, *Vak'a-i Hamidiyye*, haz. Mustafa Öge, YYLT, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Balıkesir 2000, s. 20; *Mehmed Hasib Ruznâmesi (H. 1182-1195/M. 1768-1781)*, haz. Süleyman Gökse, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 1993, s. 38.
- ²⁰ TSMA.d, nr. 840, vr. 6a, 12a, 38b, 41a; *III. Selim'in Sirkâtibi Ahmed Efendi Tarafından Tutulan Ruznâme*, haz. V. Sema Arkan, TTK, Ankara 1993, s. 3, 25, 60, 61, 63, 69, 72, 74, 76, 77, 78, 81, 91, 92, 93, 94, 95, 112, 113, 118, 131, 132, 147, 149, 154, 159, 166, 167, 169, 170, 171, 177, 179, 180, 193, 202, 205, 210, 211, 226, 237, 238, 240, 246, 249, 258, 269, 275, 276, 278, 279, 280, 281, 283, 284, 314, 315, 331, 335, 360, 365, 366; *Mehmed Emin Edib Efendi'nin Hayatı ve Târîhi*, s. 328-329; İsmâ'il b. Hüseyin eş-Şehrî, "Vukû'ât-nâme: Vukû'ât-ı Tertîb-i Şâhâne-i Devlet-i Aliyye", haz. M. Hüdâi Şentürk, *Belgeler (Türk Tarih Belgeler Dergisi)*, XXIV/28, Ankara 2003, s. 27.
- ²¹ G.V. İnciçayan, *Boğaziçi Sayfıyeleri*, çev. Orhan Duru, İstanbul 2000, s. 85.
- ²² Osmanlılar'da topun savaş dışındaki kullanım alanları için bkz. Murat Yıldız, "Osmanlı Devleti'nde Topun Savaş Dışında Bazı Kullanım Alanları", *Türk Dünyası Araştırmaları*, sayı 180, İstanbul 2009, s. 181-194.
- ²³ BOA, C.SM, nr. 67/3376, 3 Mart 1867 (26 Şevval 1283).

üzerine lazım olan mühimmat ve işçiliğin ücreti hazine tarafından karşılanırken, demir gibi aynî olarak verilen mühimmat ise cebehanedен alınırdı²⁴.

Bir örneğini Selçuklulardaki Kubad-abad Sarayı'nın teşkil ettiği tersane-saray formunda yapılan Aynalıkavak Sarayı, yanındaki deniz gücünün merkezi tersane ile padişahların sık sık ziyaret ettiği okçuluk ve binicilik mekânı Okmeydanı'ndan dolayı²⁵ önemi hiç eksilmeyen bir yapı olmuştur. Tersane Sarayı olarak bilinen yapının ne zaman Aynalıkavak Sarayı olarak anıldığı hakkında kesin bilgi yoktur. Bununla birlikte gerek seyyah Du Loir'in seyahatnamesinde 1639-1641 tarihlerinde saraydan Aynalıkavak olarak bahsetmesi²⁶ gerekse Kâtip Çelebi'nin 1648 tarihli haritasında Aynalıkavak Sarayı olarak geçmesi sarayın daha XVII. yüzyılın birinci yarısından itibaren bu adla anıldığını göstermektedir. Sarayın Aynalıkavak olarak adlandırılması hususunda çeşitli rivayetler bulunmaktaysa²⁷ da bunlar arasında en mâkûlu İ. Hakkı Konyalı tarafından dile getirilenidir. Ona göre Aynalıkavak'ı oluşturan kelimelerden ayna, ok hedefi denilen aynadan, kavak ise onun desteği olan kavaktan gelmektedir. Dolayısıyla saray ismini buraya konulan ok hedefi olan Aynalıkavak'tan almaktaydı²⁸.

1685'te IV. Mehmed'e sunulan Gazneli Mahmud albümünde saray oldukça ayrıntılı tasvir edilmiştir. Birbirinden bağımsız birçok yapı grubundan meydana gelen sarayın geniş bir alana yayıldığı görülmektedir²⁹. Aynı tarihli bir tamirat defteri ise sarayı oluşturan yapıların önemli bir kısmı hakkında bilgi vermektedir. Bu yapılar Yalı Kasrı, kasrın dehliz ve iskelesi, fevkani padişah hamamı, hamam hazinesi, onun civarındaki kuyu, hazine odası, valide sultan hamamı, valide sultan fevkani odası, onun altındaki oda, külhan, kethüda kadın odası, koğuş odası, horende camaşırhanesi, onun civarındaki hamam, söz konusu hamamın hazinesi, Afife Kadın mutfuğu, Haseki Sultan mutfuğu, ağalar dairesi, ağalar hamamı, hamamın hazinesi, hamam civarındaki limonluklar, hazinedar dehlizi, darüssaade ağası hamamı, hamamın hazinesi, hazinedar kahvehanesi, kahvehanenin ocağı, bahçe kapılarının yakınındaki misafir odası idi³⁰. 1698 tarihli diğer bir tamir defteri ise sarayın şu birimlerinden bahsetmektedir: Hasoda kasrı, hamam, sırkatibi odası, hazine kethüdası

²⁴ BOA, C.SM, nr. 58/2934, 26 Ağustos 1789 (4 Zilhicce 1203).

²⁵ Burcu Alarsan, "Bir Melling Gravüründen Tersane (Aynalıkavak Sarayı)", *Dünü ve Bugünü ile Haliç*, (Sempozyum Bildirileri 22-23 Mayıs 2003), Kadir Has Üniversitesi, İstanbul 2004, s. 180-181.

²⁶ Semavi Eyice, "III. Selim'in Tekniğe Feda Ettiği Eser: Aynalıkavak Sarayı", *Sanat Dünyamız*, sayı 37, İstanbul 1988, s. 25.

²⁷ Halûk Y. Şehsüvaroğlu, "Aynalı Kavak Sarayı yahud Tersane Sarayı", s. 1614; Semavi Eyice, "Aynalıkavak Sarayı", s. 264.

²⁸ İ. Hakkı Konyalı, "Aynalıkavak Kasrı", s. 662.

²⁹ Şule Yum, "Aynalıkavak Kasrı", s. 208-209.

³⁰ Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Defterleri (TS.MA.d), nr. 10130/7, vr. 1b-2a, 5 Mart 1685 (29 Rebiülevvel 1096).

odası, babüssaade dairesi, seferli dairesi, kiler, babüssaade ağaları dairesi, kapıağası ve kilercibaşı yeri, çukadar ağa yeri, rikâbdar ağa yeri, zülüflü baltacılar odası, has ahır, ahır, kalfa odası, kerevit, cami, hazine odası, ahır personeline ait mutfak, yedekçi odası, çeşmeler, büyük iskele, ağa odası, bostancıbaşı hamamı, hizmetkâr kileri, haseki ağa konağı, havuz, havuz başında bir çeşme³¹.

Sarayın, XIX. yüzyılın başında yıkılmadan hemen önceki halini ise Melling'in gravüründe görmek mümkündür³². Melling'in gravürüyle çok yakın tarihli olan 1802 tarihli Bostancıbaşı Defterinde saray ve bahçenin mevcut olduğu görülmektedir³³. 1805 (1220) tarihli bir vesikaya göre ise sarayın vaziyeti şöyle idi:³⁴ 15.000 arşın murabba sahayı kaplayan sarayın arka tarafında setler hâlinde yükselen 9.000 arşın murabbalık bir bahçesi vardı. Bu yüzden Haliç'ten bakıldığında sarayın bütün daireleri görülmekteydi. İki katlı olan harem dairesi önünde alt katını baştan başa örten bir camekân vardı. Üstü kiremit örtülü bir hamamı olan haremın ön tarafında da üzeri kurşun örtülü bir kasrı, deniz tarafında tahtanı çamaşırhanesi ile kargir ocağı vardı. Harem dışında üzeri kiremit örtülü tahtanı bir kasrı bulunan sarayın bu binadan sonra üzeri kiremitli büyük saray kapısı geliyordu. İki katlı bir bina olan ve harem tarafında yer alan daire-i hümâyunun üzeri de kiremit kaplı idi. Önünde fıskıyeli mermer bir havuzu bulunan bu dairenin, üzeri kurşun örtülü bir hamamı, bahçesinde bir pavyonu ile bir kameriyesi vardı. Sarayın deniz tarafında üzeri kurşun örtülü tezhipli Namazgâh Köşkü, arkasında da sarayın camisi yer almaktaydı. Etrafı, üzeri kurşunlu turre saçaklarla çevrili olan caminin kurşun damlı, kemerli ve fenerli mükellef bir kapısı vardı. Caminin yanında bulunan demir parmaklıklı küçük köşkün arkasında hamamlar, kızlarağası dairesi, hazinedar ağa ve maiyetinin dairesi, acemi ağalar koğuşları, hademe odaları ve harem ağalarına mahsus cami bulunmaktaydı.

Harem ağaları dairesi ile haremî hümâyun arasında bir taş duvar ile üzeri kiremit örtülü ve fenerli büyük bir kapı vardı. Bu alanda yine hasoda tahtı denilen üzeri kurşun örtülü, iki tarafında üçer adet cenahlı ve abdest odalı, divanhaneli, mülevven, turre saçaklı, kubbesi üzerinde altın yıldızlı iki fener âlem olan daire-i hümâyun yer almaktaydı. Altın örtülü tahtanı bir hamamı bulunan dairenin etrafında enderun ağalarının odaları, silahtar ağa, hazine ve seferli daireleri vardı. Daire-i hümâyun önündeki üç ayrı

³¹ BOA, Bab-ı Defteri Başmuhasebe Bina Eminliği Defterleri (D.BŞM.BNE.d), nr. 15873, Haziran 1699 (Zilhicce 1110).

³² Tülay Artan, "Aynalıkavak Kasrı", c. I, s. 486.

³³ Şevket Rado, "Bostancıbaşı Defteri: 1802 Yılında Boğaziçi ve Haliç Kıyılarında Kimler Otururdu?", *Hayat Tarih Mecmuası (İlavesi)*, I/6, İstanbul 1972, s. 31.

³⁴ Halûk Y. Şehsüvaroğlu, "Aynalı Kavak Sarayı yahud Tersane Sarayı", s. 1612-1614; Tülay Artan, "Aynalıkavak Kasrı", I, 486.

yerde binek taşı mevcut idi. Kasr-ı hümâyunun ortasında kiremit örtülü fevkani bir köşk, silâhtar ağa dairesi altında da binek taşı vardı. Daire-i hümâyunun etrafındaki boş alanda mermer döşemeli ve demir kapaklı balikhane yer almaktaydı.

1815 tarihli bir diğer Bostancıbaşı Defterinde sarayın sadece boş arsasından bahsedilmektedir ki³⁵ bu da yaşanan süreçle uyumluluk arz etmektedir. XVIII. yüzyılın sonlarına doğru saray bir yazlık saraydan ziyade artık diplomatik görüşmelerin yapıldığı bir saray hüviyetindeydi³⁶. Yabancı elçi ve temsilcilerin burada kabul edilmelerinden dolayı saray adeta bir tür Hariciye Köşkü hüviyeti kazanmıştır³⁷.

Tarihî süreçte sarayda yaşanan bazı önemli gelişmeler şunlardır: 1765 yılında Rus elçisiyle görüşmeler yapılması³⁸, Aynalıkavak Tenkihnamesi'nin imzalanması³⁹, 1787'de yabancı bir elçinin hükümdarından getirdiği mektubu I. Abdülhamid'e takdim etmesi⁴⁰, Napolyon'un mektubunun III. Selim'e takdim edilmesi⁴¹, Zıstovi Antlaşması'nın imzalanması⁴², Şahin Giray'ın Kırım Hanlığı'nın teyit edilen tenkihnâmenin imzalanması⁴³, 1924'te Türk-İngiliz Musul Meselesi Konferansı görüşmelerinin yapılması⁴⁴.

A- SARAYIN İNŞAAT SÜRECİ VE YAPILAN TAMİRATLAR

Her ne kadar Fatih ve Kanuni zamanında yapılan binalar söz konusu ise de Sarayın belgelendirilen ilk inşaat faaliyeti I. Ahmed zamanında olmuştur. Naima'nın verdiği bilgiye göre I. Ahmed, Eyüp Sultan Türbesi'ni kolay ve gizlice ziyaret etmek için Kasım 1613'te burada bir kasır yapılmasını emretmiş ve inşaat birkaç ay sonra bitirilmiştir. Kendisi ve üst düzey devlet adamları köşkün iç harem bahçesini çiçek bahçesi haline getirmiştir⁴⁵.

Sarayın tespit edilebilen en önemli onarımı ise 1618 yılında yapılmıştır. Başta kasr-ı hümâyun olmak üzere hasodalar, enderun odaları, darüssaade ağası ve ağaların odaları, mutfak, havuz, ahır, su yolu, talimhane, hassa

³⁵ Reşad Ekrem Koçu, "Bostancıbaşı Defterleri", *İstanbul Enstitüsü Dergisi*, IV, İstanbul 1958, s. 84.

³⁶ Burcu Alarslan, *Tersane (Aynalıkavak) Sarayı'nın Yerleşim Planı ve Mimari Özellikleri*, s. 59

³⁷ Halûk Y. Şehsüvaroğlu, "Aynalı Kavak Sarayı yahud Tersane Sarayı", s. 1614-1615; Semavi Eyice, "III. Selim'in Tekniğe Feda Ettığı Eser: Aynalıkavak Sarayı", s. 28; Tülay Artan, "Aynalıkavak Kasrı", I, s. 486.

³⁸ Ahmed Vasıf Efendi, *Mehasinü'l-âsar ve Hakaikü'l-ahbar*, haz. Mücteba İlgürel, İstanbul 1978, s. 31, 58, 79.

³⁹ Ahmet Özcan, *Kethüda Said Efendi Tarihi ve Değerlendirilmesi*, YYLT, Kırkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, Kırkkale 1999, s. 31; İhtifalci Mehmed Ziya, *İstanbul ve Boğaziçi-Bizans ve Osmanlı Medeniyetlerinin Âsâr-ı Bakıyyesi*, Devlet Matbaası, İstanbul 1928, II, 230; Adil Şen, *Osmanlı'da Dönüm Noktası*, İstanbul 2003, s. 9.

⁴⁰ BOA, Hatt-ı Hümayun (HAT), nr. 174/7577, 12 Ekim 1787 (29 Zilhicce 1221).

⁴¹ Burcu Alarslan, *Tersane (Aynalıkavak) Sarayı'nın Yerleşim Planı ve Mimari Özellikleri*, s. 69

⁴² Halûk Y. Şehsüvaroğlu, "Aynalı Kavak Sarayı yahud Tersane Sarayı", s. 1615.

⁴³ İ. Hakkı Konyalı, "Aynalıkavak Kasrı", s. 672.

⁴⁴ Burcu Alarslan, *Tersane (Aynalıkavak) Sarayı'nın Yerleşim Planı ve Mimari Özellikleri*, s. 70.

⁴⁵ Mustafa Na'imâ Efendi, *Tarih-i Na'imâ*, II, s. 404, 406. Yine bkz. BOA, MAD.d, nr. 3780, s. 169.

hamam, duvarların bir kısmı tamir edilmiştir. Tamiratta çeşitli türdeki kereste, çivi, levha, tuğla, kiremit, zeytinyağı, kürek, kazma, demir, halka gibi malzemeler kullanılmış, tamirat faaliyetlerinde birçok neccar, nakkaş ve meşşak çalışmıştır⁴⁶. 1622 yılında yapılan tamiratta ise has hamam, enderun hamamı, hasodalar, suyolu, köşk şadırvanı, köşk camları, hamam, mutfak, enderun gılmanları odaları, bostancıbaşı dairesi onarılmıştır⁴⁷.

1647'de Tersane Bahçesi'ne göç eden Sultan İbrahim ise manzarayı engellediği gerekçesiyle bahçenin deniz tarafındaki harem duvarlarını yıktırarak, engelsiz kalan bu civardan kayık ve premelerin geçişini yasaklamıştır⁴⁸.

Sarayı en çok kullanan padişahların başında gelen IV. Mehmed zamanında saray birçok onarım geçirmiştir. Bunların en önemlilerinden birisi 1682 yılında gerçekleşeni idi. O yılın yazında⁴⁹ başlanan onarımda harem-i hümayuna ait binalar iki ay boyunca onarımdan geçirilir ve bunun için 122.582 akçe harcanırken⁵⁰, anbar-ı amire tamirâtı için 138.672 akçe harcanır⁵¹. Aynı padişah dönemindeki bir diğer önemli onarım ise üç sene sonra 1685'te yapılmıştır. IV. Mehmed'in saltanatının son yıllarına denk gelen bu tarihte eskiyen ve tamire ihtiyaç duyan Yalı Kasrı, kasrın dehliz ve iskelesi, fevkani padişah hamamı, kuyu, hazine odası, valide sultan hamam ve odası, onun altındaki oda, külhan, kethüda kadın odası, koğuş odası, horende camaşırhanesi, buradaki hamam, Afife kadın mutfağı, valide sultan hamamı, Haseki Sultan mutfağı, ağalar dairesi, ağalar hamamı, Hazinedar Ali Ağa dehlizi, darüssaade ağası hamamı, Hazinedar Ali Ağa kahvesi, ağalar hamamı, misafir odası, limonluk, duvar ve parmaklıkların tahmini tamir bedeli 81.664 akçe (680,5 kuruş 4 akçe) tutmuştur⁵².

II. Mustafa döneminde saray birkaç kez tamir edilmiştir. 1699 (1110) yılındaki tamirâtı 296.294 akçeye⁵³ mal olan sarayın 1700 (1111) yılında önemli bir onarım geçirdiği anlaşılmaktadır. Bu onarımın devrin siyasi ve askeri olayları ile yakından ilgilidir. Osmanlı Devleti'nin 16 yıllık yıpratıcı bir savaştan sonra imzaladığı Karlofça Antlaşması henüz imzalanmıştı ve ülkelerin hükümdarlarının onaylaması gerekmektedir. Bunun için karşılıklı elçilere gönderilmişti. Bu çerçevede Avusturya elçisi de İstanbul'a gelmek üzere yola çıkmıştı. Devrin padişahının, elçiyi kabul etmek için, uzun süre kaldığı Edirne'den İstanbul'a gelmesi gerekmektedir. Ancak, padişahın

⁴⁶ BOA, MAD.d, nr. 861, s. 139-141.

⁴⁷ BOA, MAD.d, nr. 672, s. 83.

⁴⁸ Mustafa Na'imâ Efendi, *Târih-i Na'imâ*, III, s. 1110.

⁴⁹ Silâhdar Fındıklılı Mehmed Ağa, *Zeyli Fezleke*, s. 796.

⁵⁰ BOA, İE.SM, nr. 1355, 27 Şubat 1683 (20 Safer 1094).

⁵¹ BOA, İE.SM, nr. 1341, 14 Mart 1682 (5 Rebiülevvel 1093).

⁵² TS.MA.d, nr. 101307, vr. 1b-2a, (29 Rebiülevvel 1096).

⁵³ BOA, D.BŞM.BNE.d, nr. 15873, (Zilhicce 1110).

İstanbul'a sadece elçiyi kabul etmek için gelmediği, uzun süre ayrı kaldığı şehirde uzun bir süre kalacak şekilde hazırlık yaptırdığı görülmektedir. Zira kendisi daha İstanbul'a hareket etmeden Osmanlı padişahlarının en çok kullandığı bahçelerden ikisi olan Davud Paşa ve Tersane Bahçelerinin bir an önce tamir edilip, oturmaya hazır hâle getirilmesini istemiştir⁵⁴.

III. Ahmed döneminde saray 1719 (1131) ve 1727 (1139) yıllarında iki önemli onarım geçirmiştir. Bunların birincisinde sarayın has ahır, nalbant odası, sundurma, ahır şadırvanı gibi yapıları 84.373 akçelik masrafla tamir edilmiştir⁵⁵. 1727 yılındaki onarım ise saraya yeni birimlerin eklenmesi gibi inşaat faaliyetlerini de kapsıyordu. Zira saraya kalabalık bir kafiyeyle göç eden III. Ahmed ve maiyetine saray dar gelmeye başlamıştı. Bunun için Hasköy tarafında bir köşk ve Enderun ağaları için yeni binaların inşaa edilmesi kararlaştırılmıştır. 5 Aralık 1726 (10 Rebiülahir 1139)'da sadrazamın katıldığı bir törenle köşkün temelleri atılmıştır. Yapılan kasır, Handan Ağa Camisi⁵⁶ tarafında ve deniz kenarında idi⁵⁷.

Sarayın III. Mustafa döneminde de geniş çaplı bir onarımı yapılmıştır. Bunlardan 1766 (1180) yılında gerçekleşen ve iki kasrın onarımını kapsayan bu tamirati 858.881 akçaya mâl olmuştur⁵⁸. Bir yıl sonra yani 1767 yılında gerçekleşen tamirat çok daha masraflı olmuştur. Zira 8 Ocak 1767 (7 Şaban 1180)'de meydana gelen yangında sarayın başta Kafesli Haremi olmak üzere önemli bir kısmı yanmıştı⁵⁹. Yangın sonrası sarayın Hasoda yakınındaki kasr-ı hümayun ile Harem-i hümayun kasırlarının Tersane-i Amire emini vasıtasıyla gerçekleştirilen tamirati 1.120.000 akçe (7.000 kuruş x 160 akçe) gibi çok yüksek bir meblağ tutmuştur⁶⁰.

Aynalıkavak Sarayı tarihinde 1788 yılı önemli bir inşaat yılı olmuştur. Denilebilir ki tarihi süreç içerisinde adım adım inşa edilmiş olan sarayın⁶¹ imarında bu yıl önemli bir aşamanın gerçekleştiği yıl olmuştur. Genellikle hizmetlilere ait binaların dikkat çektiği bu inşa faaliyetlerinde yirmiyi aşkın yapı inşa edilmiştir. Tersane emininin nezaretinde gerçekleşen inşaat faaliyetinde yapılan yapılar ve maliyetleri şöyle idi:

1. Sarayın içinde yapılan büyük kargir mutfak: 633.300 akçe.

⁵⁴ BOA, D.BŞM, nr. 1285, vesika nr. 42 (2 Zilhicce 1110); BOA, D.BŞM.BNE.d., nr. 15873, (Zilhicce 1110).

⁵⁵ BOA, İE.SM, nr. 31/3228 (5 Rebiülahir 1131).

⁵⁶ Bazı belgelerde Aynalıkavak Sarayı'nın yanında bazılarındaki ise içinde olduğu ifade edilen bu caminin hitabeti için yapılan bir tevcih için bkz. BOA, Cevdet Evkaf (C.EV), 237/11808, 11 Temmuz 1838 (18 Rebiülahir 1254). Yine kayımlık, kandil yakıcılık ve su taşıyıcılık görevlerinin tevcihine dair bkz. BOA, C.EV, nr. 19697, 16 Eylül 1787 (3 Zilhicce 1201).

⁵⁷ İ. Hakkı Konyalı, "Aynalıkavak Kasrı", s. 663-664.

⁵⁸ Kasırlardan Kasr-ı hümayun denilenin hasoda civarında kasr-ı harem-i hümayun denilenin ise Aynalıkavak Sahil Sarayında olduğuna dair bkz. BOA, AE.SMST.III, nr. 61/4520, (29 Zilhicce 1180).

⁵⁹ Şem'dânî-zâde Fındıklılı Süleyman Efendi, *Târîhi-Mür'î't-tevârîh*, II.A, haz. Münir Aktepe, Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul 1978, s. 94.

⁶⁰ BOA, AE.SMST.III, nr. 61/4520, 28 Mayıs 1767 (29 Zilhicce 1180).

⁶¹ Halûk Y. Şehsüvaroğlu, "Aynalıkavak Sarayı yahud Tersane Sarayı", s. 1610.

2. Mutfağın yanındaki bölmeler: 278.220 akçe.
 3. Mutfağın denize doğru kazılan lağımı: 16.200 akçe.
 4. Büyük kapı civarında, has ahırın bitişiğinde, altında ocaklı mutfak ve ahır olacak şekilde yeniden inşa edilen haseki ağa dairesi: 420.000 akçe.
 5. Bitişiğindeki daha önce haseki ağaların kullandığı oda elden geçirilip hassa hasekiler koğuşuna dönüştürülmesi: 105.000 akçe.
 6. Sarayın tersane tarafında tebdil ağalar için yapılan iki katlı daire: 352.380 akçe.
 7. Yazıcı Efendi için yapılan iki kat daire: 208.530 akçe.
 8. Onun yanında yapılan bir kat tahtalı bina: 30.600 akçe.
 9. Yazıcı Efendi'nin dairesi civarında örülen dolma duvar: 3.975 akçe.
 10. Bu duvarın yanında baltacılar için yapılan iki kat koğuş binası: 413.700 akçe.
 11. Bu civarda yapılan ocaklı bir kat mutfak binası: 64.350 akçe.
 12. Onun bitişiğinde yapılan ocaklı ve iki katlı kozbekçi başı dairesi: 503.370 akçe.
 13. Burada tahtalı mümşalar binası: 10.440 akçe.
 14. Burada kapı üzeri ve kapı saçağı: 8.400 akçe.
 15. Bunun bitişiğinde yapılan iki katlı bir bina: 298.200 akçe.
 16. Bahsedilen bu daireler önünde tersane tarafına inşa edilen duvar: 58.455 akçe.
 17. Burada (muhtemelen duvarın bir yerinde) yapılan kapı: 22.000 akçe.
 18. Bahsedilen daireler civarında yapılan şehremini odası: 65.520 akçe.
 19. Bitişiğinde yapılan şehremini anbarı: 41.310 akçe.
 20. Yapılan bu binaların hafriyatı (toprak kazma, taş kırma, bunları taşıma vs): 97.720 akçe.
 21. Sarayın Hasköy tarafında yapılan iki katlı, altında ahır bulunan etrafi dolma duvarlı, sundurmali, iki katlı Silahdar Ağa hademesi binası: 309.960 akçe.
 22. Burada yapılan mutfak binası: 23.625 akçe.
 23. Burada yapılan samanlık inşaatı: 21.960 akçe.
 24. Bu dairelerin etrafına yapılan saçak: 37.080 akçe.
 25. Hamaliye ve nakliye, küfe, kürek, kazma, mavna ve kayık ücretleri ile diğer masraflar: 398.324 akçe.
- 4.381.569 akçe tutan toplam masrafın kuruş cinsinden değeri 36.513 kuruştur. Bunun 2.259,5 kuruşu bu yapıların yapıldığı yerlerde daha önce bulunan ve bu inşaat faaliyeti sırasında yıktırılan yapıların enkazından

çıkan malzemenin bedelinden karşılanırken geri kalan 34.253,5 kuruşu ise 15.000, 15.000 ve 4.258,5 kuruşluk taksitler halinde hazineden karşılanmıştır⁶².

Aynalıkavak Sarayı için büyük bir inşaat yılı olan 1788 senesi aynı zamanda saraydaki harem mensupları ile padişahın kullanımına mahsus yapıların da tamirat yılı olmuştur. Saraydaki harem-i hümayun dairesi ile padişahın kullanımına mahsus yerlerin 7 Nisan-25 Temmuz tarihleri arasındaki 111 günlük tamirata diğer birçok masrafla (Yenisaray'daki bazı binaların tamir masrafı, göç masrafları gibi) birlikte 26.494 kuruş tutmuştur⁶³.

1788 yılında yapılan inşaat ve onarım faaliyetleri bunlarla sınırlı değildi. Sarayın üzerinde bulunduğu bahçe geniş bir alanı kapladığından ve arazisi de engebeli olduğundan içinde irili ufaklı beş köprü bulunmaktaydı. Bunlardan birisi havuzun bitişiğinde, birisi Okmeydanı tarafına açılan kapının iç tarafında, birisi kapının dış tarafında, birisi çeşmenin bitişiğinde ve birisi ise sarayın Hasköy tarafındaki köşesinde idi. Genellikle ahşap olan köprüler kazıklara oturtulmuş, başlarında cabadan boyundurukları bulunan, ahşap döşemeleri, açma başlı ve aşı boyalı korkulukları olan yapılarıydı. 1788 yılında tamirine ihtiyaç duyulan bu köprülerden havuzun yakınındaki köprü 9.740, Okmeydanı'na açılan kapının civarındaki köprülerden birisi 25.590, diğeri 26.595, çeşmenin bitişiğindeki köprü 23.380 ve Hasköy tarafındaki köprü de 25.500 akçe olmak üzere toplam 110.885 akçe (924 kuruş 5 akçe) tutmuştur⁶⁴.

Bu yıl yapılan bir diğer onarım faaliyeti, saraydaki tamir ve inşaat faaliyetlerinin yalnızca yapıların onarım veya yeniden yapılması şeklinde olmadığını gösterir nitelikteydi. Sarayın üzerinde bulunduğu arazinin tesviye veya çukur yerlerinin toprakla doldurulması veyahut denizden yer kazanmak amacıyla denizin doldurulması, tesviyesi ve tanzimi gibi hafriyat işleri de inşaat faaliyetlerinin bir parçasını teşkil etmekteydi. Bu bağlamda 1788 yılında sarayın Hasoda ile Balıkxane kasırlarının arasındaki deniz doldurulmuş, bu dolun işleminde kullanılan on beş katar katır İstabl-ı amireden verilmişken, 75 çift heybe sepeti (çifte sepet) ve 20 adet büyük Mihaliç ağaç küreği ise satın alınmıştır⁶⁵. Padişah çukadarının nezaret ettiği bu işte bir lağımcaşı, 23 lağımca, iki katır sürücü başları ve 14 katır

⁶² BOA, C.SM, nr. 112/5627, 21 Eylül 1788 (20 Zilhicce 1202). Son taksit olan 4.258,5 kuruşun 758,5 kuruşu indirilerek 3.500 kuruş olarak ödenmiştir.

⁶³ BOA, C.SM, nr. 122/6119, 11 Ekim 1788 (10 Muharrem 1203).

⁶⁴ BOA, D.BŞM.d., nr. 5534, s. 2-3, 13 Şubat 1788 (6 Cemaziyelevvel 1202).

⁶⁵ 75 çift heybe sepeti (çifte sepet) 7.875 akçeye ve 20 adet büyük Mihaliç ağaç küreği 840 akçeye satın alınmış, bunların saraya nakli için nakliye ve hamaliye ücreti olarak 652 akçe ödenmiştir (BOA, C.SM, nr. 64/3224, 23 Kasım 1787 [12 Safer 1202]).

sürücüler istihdam edilmiştir. Şubat 1788 tarihine gelindiğinde 10. haftasını dolduran çalışmaların birinci ve ikinci haftasında 222,5 kuruş 15 akça, üçüncü ve dördüncü haftasında 202 kuruş 35 akça, beşinci ve altıncı haftasında 160,5 kuruş, yedi ve sekizinci haftasında 247,5 kuruş 10 akça, dokuz ve onuncu haftasında 204,5 kuruş 10 akça olmak üzere toplam 1.137 kuruş 70 akça çalışanların ücreti olarak ödenmiştir⁶⁶.

Sarayın 1789 yılındaki onarım faaliyetlerine oldukça erken başlanılmıştı. Yazın buraya göç etmeyi düşünen padişah için hızla hazırlanan sarayın onarımıyla padişahın yakından ilgilendiği görülmektedir. Veziriazama sık sık onarım faaliyetlerinin ne durumda olduğunu soran padişaha 28 Mart 1789'da cevap yazan sadrazam "şayet yeni bir şey istenmezse Haziran sonu en geç Temmuz başında" bitilebileceğini söylemiştir. Sadrazam bu cevabı verdiğinde sarayın yalısı tamir edilmiş caminin onarımı ise henüz bitirilememiştir⁶⁷.

B- SARAY'DAN KASRA DOĞRU

XVIII. yüzyılın sonlarına doğru çağın gereklerine göre donatılmış bir ordunun ve deniz gücünün kurulma çalışmaları çerçevesinde yeni kurumlar kurulmuştur. Bu kurumların önemli bir kısmı bahçeler üzerinde kurulmuştur. Mesela Nizam-ı Cedit kışlaları Üsküdar Bahçesi ve Levent çiftliklerinde kurulurken donanmanın geliştirilmesi için yapılan bazı kurumlar ise Tersane Bahçesi üzerinde kurulmuştur.

XVIII. yüzyılda sarayı ve üzerinde bulunduğu bahçeyi en çok kullanan padişahlarından biri de III. Selimdir. Bu dönem saray için bir dönüm noktası olmuştur. Onun döneminin başlarında saray eskisi gibi bir eğlenme ve dinlenme mekânı olarak kullanılmıştır. Hatta daha saltanatının başlangıcında o kendisi için kasır, validesi ve harem-i hümayun efendilerine birer daire inşa ettirmiş, inşaatın bir an önce bitmesi için de sık sık kontrole gelmiştir⁶⁸. Ancak yaşanan siyasî ve askerî gelişmeler diğer birçok alanda olduğu gibi sarayın işlevinde de değişimlere yol açmıştır. Nitekim bu fonksiyon değişimini sarayın tamirat ve inşaat faaliyetlerinin niteliğinde gözlemlemek de mümkündür. İlk zamanlarda yapılan tamirat ve inşaatlar daha çok sarayın eskiden beri sürdürdüğü işlevine uygun yapılırken sonraki zamanlarda yapılanlar ise düşünülen yeniliklere paralel olarak yapılmıştır. Bu bağlamda saray için yapılan belli başlı tamirat ve inşaat faaliyetleri şöyle idi:

⁶⁶ BOA, C.SM, nr. 170/8501, 6 Şubat 1788 (28 Rebiülahir 1202).

⁶⁷ BOA, HAT, nr. 1451/71, 28 Mart 1789 (1 Receb 1203).

⁶⁸ III. Selim'in Sirkâtibi Ahmed Efendi Tarafından Tutulan Ruznâme, s. 60, 62, 69, 72, 74.

1792 yılında sarayın bostancılar kışlaları, harem-i hümayun, su yolları ve bacaları, hekim odaları, sofalılar ocağı, uncular camisi, harem-i hümayun ağaları daireleri, uncular daireleri, işçiler camisi, büyük kapı, kasrı hümayun tarafındaki duvarlar onarılmış ve saray içinde geçen dere doldurulmuştur⁶⁹. Tamirat için lazım olan malzemenin temini hususunda yaşanan ilginç bir olaya burada yer vermek uygun olacaktır: Tamirati süren saraya (aynı anda tamir edilmekte olan Topkapı Sarayı ile birlikte) lâzım olan 600 vukiyye nefit yağı mevsimin müsait olmamasından dolayı temin edilemez. Bunun üzerine şehremini yağın Cebehane stoklarından verilmesini talep eder ve nefit yağı İstanbul'a gelir gelmez alınıp aynen iade edeceğini vaad eder. Devlete ait bir yapı için devletin bir diğer kurumunun stokunda bulunan malzeme ile ilgili talebinin olumlu cevaplanacağını düşünen şehremini hiç de ummadığı bir cevap alır. Cebehaneden böyle bir şeyin talep edilmesinin çok münasebetsizce olduğu, cebehanedeki mühimmatın yalnız ve sadece sefer için sarf edilebileceğini söyleyen padişah talep edilen mühimmatı "şehremini nerede bulursa bulsun" şeklinde olumsuz ve öfkeli bir şekilde cevaplar⁷⁰. Padişahın bu hassasiyetinin sadece askeri gücün bir parçası olan cebehane için olduğu anlaşılmaktadır. Zira tamirat için diğer kurumların stoklarından yapılan bazı taleplere olumlu cevap verildiği görülmektedir. Mesela üç gün sonra yine şehremininin sarayın tamirati için lazım olan lata ve koğuş keresteleri gibi malzemelerin Tersane-i Amire stoklarından verilmesi talebine olumlu cevap verilmiştir⁷¹. Yine onarım esnasında burada bulunan ve onarıma engel teşkil eden 14.700 kilelik zahirenin başka yerlere taşınması talep edilmiştir⁷².

III. Selim zamanında yeniden yaptırılan Tersane, saray için bir başka önemli dönüm noktası olmuştur. 11 Temmuz 1792 (21 Zilkade 1206)'de "Nizam-ı Tersane-i Amire" kanunu çıkarılarak çekidüzen verilmeye çalışılmıştır⁷³. 1796 yılında diğer gelişmiş ülkelerin tersaneleri örnek alınarak yapılmaya çalışıldığı anlaşılan Tersane için birçok projenin hazırlanıp padişaha sunulduğu anlaşılmaktadır. Konu hakkında padişaha taktir sunan vezir-i azamın da belirttiği gibi "*umûr-i cesîmeden*" olan böyle bir projenin, üzerinde karar kılınıp inşaatına başlandıktan sonra değiştirilmesi çok zordu. Dolayısıyla böyle olumsuz bir durumun yaşanmaması için sadrazam planlanan projenin resimlerini takdim etmeyi ve padişahın da takdim

⁶⁹ TSMA.d, nr. 809. Yine bkz. Burcu Alarsan, "Bir Melling Gravüründen Tersane (Aynalıkavak) Sarayı", s. 185.

⁷⁰ BOA, C.SM, nr. 38/1921, 26 Mart 1792 (2 Şaban 1206).

⁷¹ Verilen beş adet lata için 1.400 para, 5 adet çam koğuşu için 1.000 para olmak üzere toplam 120 kuruş ödenmiştir (BOA, C.SM, nr. 111/5585, 31 Mart 1792 (7 Şaban 1206).

⁷² BOA, C.SM, 17/886, 10 Nisan 1792 (17 Ş. 1206).

⁷³ Adil Şen, *Osmanlı'da Dönüm Noktası*, İstanbul 2003, s. 269-273.

edilen bu resimler üzerinde gereken talep ve düzeltmeleri yapmasını teklif eder. Padişahın teklifi kabul etmesi üzerine Tersane ile Aynalıkavak Sarayı'nın yapılan resimleri sadrazam, kethüda, reis efendi ve bahriye nazırı tarafından padişaha takdim edilir. Sunulan resimleri beğenen padişah, evvela Aynalıkavak Sarayı'nın yıkılmasını, ortaya çıkan enkazın çaldırılmayıp güzelce muhafaza edilmesini emrettiği gibi diğer ülkelere ait tersanelerin resimlerinin de yapılıp getirilmesini, yıkma işlemi bittikten sonra açılacak alana inşa edilecek tersane resmine o zaman karar verebileceklerini ifade eder⁷⁴.

1797 yılında sarayın iskeleleri de tamir edilmiştir. Padişahın yapacağı biniş ve göçler için her yıl olduğu gibi bu yıl da gerek Boğaziçi gerekse Haliç'teki iskele, köprü ve yolların tamirleri yapılmıştır. Bu meyanda uzun bir kıyı şeridinde sahip olan sarayın kıyıda bulunan birkaç iskelesi de tamir edilmiştir. Buna göre 31 iskele ve 15 köprünün toplam tamirat masrafı 13.495,5 kuruş tutmuştur⁷⁵.

1798 yılı inşaat faaliyetlerinin yüksek meblağlara ulaştığı bir yıl olmuştur. Onarım ve inşaat masraflarının yüksek olmasında sarayın onarılması, 600 at kapasiteli ahır ve 18 adet ahır odaların inşa edilmesinin de etkisi olmuştur. Hesapta olmayan ahır inşaatı Rumeli seraskeri Kaptan-ı derya Vezir Hüseyin Paşa'nın askerlerinin atları için yapılmıştır. Maliyeti arttıran bir diğer faktör de ahır inşaatına kışın başlanmış olmasıydı. Çünkü kışın inşaat için lüzumlu olan kereste, kiremit, çivi ve diğer inşaat malzemeleri pek bulunmadığından mevcut olanların fiyatları pahalıydı. Malzeme sahiplerinin razı edilerek ellerindeki malzemenin alınması ve taşınması büyük bir külfete neden olmuştu. Bütün bunlardan dolayı yükselen maliyetler 40.000 kuruşu geçmiş, hazine tarafında ödemeler ise 5.000, 7.500, 12.500'lük taksitler halinde ödenmiştir⁷⁶.

III. Selim'in yenilik hareketlerinin önemli bir ayağını oluşturan tersanenin modernleştirilmesi projesine büyük önem verdiği anlaşılmaktadır. Bu hususta yeni nizamnameler çıkarıldığı gibi yeni deniz askerleri yazılmış "*mikdâr-ı vâfi güzîde ve tuvânâ ve müntehab ve müretteb deryâ askeri tahrîri*", deniz işleri bakanı atanmış (*umur-i bahriye nazırı nasbı*), gerekli miktarlarda tersane mühimmatı stoklanmıştı. Bu çalışmaların bir kısmı da Aynalıkavak Sarayı ile ilgiliydi. Eskiden beri Emlak-i Hümayun'dan olan saray ile üzerinde bulunduğu arazi, girişilen bu askerî-teknik projeden nasibini almıştır. 1805 yılında padişaha sunulan bir takrire göre padişah

⁷⁴ BOA, HAT, nr. 113/4538, 5 Temmuz 1796 (29 Zilhicce 1210).

⁷⁵ BOA, Cevdet Belediye (C.BLD), nr. 4077, 25 Nisan 1797 (25 Şewal 1211).

⁷⁶ BOA, Cevdet Saray Mesalîhi (C.SM), nr. 43/2153, 21 Şubat 1798 (5 Ramazan 1212); BOA, C.BH, nr. 10/465, 11 Mart 1798 (23 Ramazan 1212).

emri gereği saray yıktırılıp arsası tersaneye ilave edilmiş, ilave edilen bu arsanın etrafı duvarlarla çevrilmiş, bir kısmına eski gemiler çekilmiş, bir kısmının üzerinde ise bahriye nazırı, tersane emini, bahriye defterdarı ve diğer görevliler için konak ile karakol ve kuleli köşk gibi binalar yapılmış, çıkan enkazı (taşları) Valide Sultan'ın Eyüp'te inşa ettirdiği medrese ve türbenin inşasında kullanılmıştır⁷⁷. Yıkıtılan sarayın yerine ise III. Selim bir köşk inşa ettirir⁷⁸. Günümüze intikal eden bu kasır⁷⁹, III. Selim, II. Mahmud ve II. Abdülhamid zamanlarında tersaneye yapılan eklemeler sebebiyle denizden koparak içeride kalmıştır. Ön cephesi kara tarafında ve iki katlı olan kasrın Haliç yönündeki cephesi ise arazinin eğiminden dolayı üç katlıdır⁸⁰.

Tersaneye dâhil edilen saray arsası üzerinde inşa edilen Tersane'de barınan ve sayıları gün geçtikçe artan kaptan, gönüllü ve neferlerin et ihtiyacının karşılanması sorunu ortaya çıkar. Bunun için zengin birisi kasap olarak atanır. Kasabın görevi vaktinde yeteri miktarda koyun temin edip buraya getirmektir. Buraya getirilen koyunların kesimi için daha önce Aynalıkavak arsası olup sonradan Tersane'ye ilave edilen arazi üzerine ağıl ve kesimhane inşa edilmesine karar verilir. Bunun için yol, sinagog, Markadcu adındaki Yahudi hanesi ve hazine vekili konağıyla çevrili olan yerde oda, sofa, mutfak, sundurma ve kuyu ile birlikte 2.040 ziralık arazi üzerinde birer ağıl ve kesimhane de inşa edilir. Bu yapılar ve üzerinde buldukları arazi padişahın kurmuş olduğu vakfa bağlanır. Böylece vakıf icareteyn usulüyle (muaccel ve müeccel kiralama usulü) bu kurumlarını talip olanlara kiraya vermeye başlar⁸¹.

1805 yılında Aynalıkavak arsasının diğer bir kısmı da padişah vakfına bağlanır. Yukarıda bahsedilen 1805 tarihli takrirden edindiğimiz bilgiye göre saraydan tersaneye aktarılan arazinin geri kalan 2.800 zirai çeşitli türdeki binalardan olmak üzere toplam 20.000 ziralık arsa duvarla çevrilip üzerinde gelir getirici akarın kurulması için padişahın kurmuş olduğu vakfa bağlanmış, Ekim 1805 (Recep 1220) tarihinde gerçekleşen bu işlem sonrası

⁷⁷ BOA, HAT, nr. 1492/29, 5 Ekim 1805 (11 Receb 1220). Yine bkz. Câbî Ömer Efendi, *Câbî Târihi (Târih-i Sultân Selim-i Sâlis ve Mahmûd-i Sâni), Tahlîl ve Tenkidli Metin*, haz. Mehmet Ali Beyhan, I, TTK, Ankara 2003, s. 34-35, 87; II, s. 900. Yine bkz. Halûk Y. Şehsüvaroğlu, "Aynalı Kavak Sarayı yahud Tersane Sarayı", s. 1615.

⁷⁸ XX. yüzyılın başında bu köşkün "*San'at-ı mi'mâriye ve ehemmiyet-i târihiyesi*" olan bir köşk olduğuna dair bkz. BOA, Bâb-ı Âlî Evrak Odası (BEO), nr. 3702/277583, 13 Şubat 1910 (2 Safer 1328). Köşkün tersane ve sahilhanenin batı tarafındaki meyilli binış yerine yapıldığına dair bkz. İ. Hakkı Konyalı, "Aynalıkavak Kasrı", s. 665-666; Sedat Hakkı Eldem, *Köşkler ve Kasırlar*, I, 253.

⁷⁹ Sedat Hakkı Eldem (*Köşkler ve Kasırlar*, II, 311) günümüze intikal eden bu yapının III. Ahmed tarafından inşa edilen kasır olduğunu ileri sürse de bazı belgelerde (Mesela BOA, BEO, nr. 3702/277583, 13 Şubat 1910 [2 Safer 1328]) köşkün III. Selim tarafından inşa edildiği ifade edilmektedir. Yine Burcu Alarşan da bu kasrın daire-i hümayun olduğunu ifade etmektedir "Bir Melling Gravüründen Tersane (Aynalıkavak) Sarayı", *Dünü ve Bugünü ile Haliç, Sempozyum Bildirileri 22-23 Mayıs 2003*, Kadir Has Üniversitesi, İstanbul 2004, s. 187.

⁸⁰ Tülay Artan, "Aynalıkavak Kasrı", I, 486.

⁸¹ BOA, HAT, nr. 1490/17, 18 Şubat 1805 (18 Zilkade 1219).

arsa bir vakfiye ile padişahın vakıflarına dâhil edilmiş, niteliği değişen bu arsa ile ilgili Başmuhasebe ve Harameyn muhasebesinde gerekli değişiklikler yapılmıştır⁸².

1805 yılında padişaha sunulan söz konusu takrir sonrası alınan karar gereği saray sonraki yılın ilkbahar mevsiminde yıkılmaya başlanmıştır. Mayıs 1806'da yıkımı tamamlandığı anlaşılan sarayın enkazından çıkan malzeme için değer tespit çalışmaları yapılmıştır. Buna göre enkazdan çıkan 5.472 vukiyye eski elvah kurşununun her bir kıyyesi 22'şer paradan 3.019,5 kuruş 4 para tuttuğu görülmüştür. Mahzene teslim edilen bu kurşun Başmuhasebe defterlerine gelir olarak kaydedilmiştir⁸³. 1806 yıkımından sonra saraydan geriye Aynalıkavak Kasrı ve onu çevreleyen küçük bir bahçe kalmıştır. Bununla birlikte küçülen saray ve bahçenin kaderine terk edilmediği, padişahlar tarafından kullanılmaya devam edildiği anlaşılmaktadır. Bu yüzden gerek sarayın gerekse bahçenin lüzumlu onarımları yapılmıştır⁸⁴.

Yukarıda anlatıldığı şekilde vakıf arazisi haline gelen Aynalıkavak Sarayı'nda değişik iş kollarına ait imalathaneler kurulmaya başlanmıştır. Bunlar arasında çilingir ve rahtçı gibi kapı aletleri imalathaneleri mevcuttu. Ancak bu imalathanelerin kurulması ve üretime başlaması biraz sıkıntılı olmuştur. Sıkıntının sebebi arsanın 800 ziralık kısmı üzerinde kapı aletleri imalathaneleri kuran on bir zımminin bir hile ile vakfa gelir getiren bu dükkânlar lehine İstanbul'da tekel oluşturma gayretleri idi. Zira onlar burada imal ettikleri aletleri satmak için İstanbul'da iki dükkân açtırmış ve vakıf kanalıyla kendileri haricindeki kapı aleti satan esnafın satış yapmamasını sağlamışlardı. Ancak adı geçen esnaf grubunun vaki olan şikâyeti üzerine vakıf eliyle oluşturulan tekel kaldırılmış yine eskisi gibi bu iş kolundaki bütün esnafın ürettikleri malları alıp satmalarına imkân sağlanmıştır⁸⁵.

Saraydan geri kalan ve kullanılmaya devam edilen köşkün çeşitli tarihlerde tamiri yapılmıştır. Mesela 1850'de kasrın yapılan keşif sonrası 6.610 kuruşluk masrafla tamir edileceği rapor edilmişti⁸⁶. Yine Mart 1905'te yıkılan bahçe duvarının onarılması ve bir kısmının da yeniden inşa edilmesi

⁸² BOA, HAT, nr. 1492/29, 5 Ekim 1805 (11 Receb 1220).

⁸³ BOA, C.BH, nr. 103/4952, 23 Mayıs 1806 (5 Rebiülevvel 1221).

⁸⁴ Mesela 1850 baharında kasrın bahçesinin ihtiyaç duyduğu tamiratın tahmini masrafı 6.610 akça idi (BOA, C.SM, nr. 80/4025, 28 Mayıs 1850 [16 Receb 1266]). Yine 1855'te bahçedeki turfanda sobası için yapılması gereken tamiratın bedelinin 10.591 kuruş olduğuna dair bkz. BOA, İrade-Meclis-i Vâlâ (İ.MVL), nr. 343/14851, 12 Kasım 1855 (2 Rebiülevvel 1272).

⁸⁵ BOA, C.BLD, nr. 69/3447, 9 Ağustos 1808 (16 Cemaziyelahir 1223).

⁸⁶ BOA, İrade-Dahiliye (İ.DH), nr. 12666, 11 Haziran 1850 (Selh-i Receb 1266).

Bahriye Nezareti'nden istenmiştir. Yapılan keşif sonrası duvarın 12.000 kuruşluk bir masrafla yapılabileceği anlaşılmıştır⁸⁷.

C- BİR DEPOLAMA YERİ OLARAK AYNALIKAVAK SARAYI

III. Selim'in saltanatı müddetince sarayın bir depolama yerine dönüştüğü de müşahede edilmektedir. İlk olarak XIX. yüzyılın sonlarına doğru tersane depolarının dolu olması üzerine yedek depo olarak kullanılmaya başlanan saraya ait bazı yapılar zamanla kalıcı depolar haline dönüşmüştür. İlk olarak 1791 yılında rastlanılan bu uygulama çerçevesinde sarayın bazı kısımları depo diye kullanılmıştır. Sarayın alışlagelen işlevine uygun olmayan bu kullanım tersane depolarının çeşitli türdeki zahire ve peksimetle dolu olması üzerine yaşanmıştır. Devlete ait peksimet ve un için sarayın hasahırı ile yakınındaki Karaağaç Sarayı'nın enderun ağalarına mahsus koşulları depolama için talep edilmiştir. Padişah geçici bir süre konulmak kaydıyla izin verdiğini, donanmanın hareketinden sonra zahirenin boşalacak gözlere nakledilmesini, o da olmazsa ordu için Varna'ya arpa ve peksimet gönderilmesinin ikinci bir yöntem olarak denenebileceğini böylece hem ordunun ihtiyacının karşılanmış olacağını hem de depoların boşalmış olacağını söyler. Verilen bu geçici izin üzerine çuvallara konulan un ve peksimet sarayın hasahırına depolanır⁸⁸.

1791'de her ne kadar geçici bir süre için izin verilmişse de bu kayda uyulmadığı buraya konulmuş olan 14.700 kile arpadan anlaşılmaktadır. Nitekim bu kadar yüksek miktardaki zahire sarayda başlanılan tamiratın yapılmasına da engel teşkil etmişti. Zahirenin yeni olmasına rağmen konulacak başka bir depo bulunamadığından zaruri olarak ekmekçilere satılması cihetine gidilir. Ancak zahirenin tüm ekmekçilere tek tek dağıtılması güç olduğundan bunlar tek bir seferde arpa eminine verilir ve dağıtımı zamana yayacak şekilde onun yapmasına karar verilir. Bu karar üzerine mevcut zahire iki gün içerisinde arpa emininin anbarlarına taşınır⁸⁹.

Saraya ait yapılar zamanla anbar olarak benimsenmiş ve artık ihtiyaç anında sıklıkla akla gelen bir yer olmuştur. Mesela 1797 yılında yanan zahire anbarının inşaatının bitmesine kadar İstanbul'a gelecek zahirenin depolanması için burası uygun görülmüştür. Bunun için sarayın hasahırında 700 kuruşluk masrafla bölmeler yapılmış ve getirilen zahire

⁸⁷ BOA, İrade-Bahriye (İ.BH), nr. 6/1323 M-2, (12 Muharrem 1323); BOA, BEO, nr. 2532/189893, 22 Mart 1905 (15 Muharrem 1323).

⁸⁸ BOA, HAT, nr. 202/10434, 29 Ağustos 1791 (29 Zilhicce 1205).

⁸⁹ BOA, C.SM, 17/886, 10 Nisan 1792 (17 Şaban 1206).

burada depolanmıştır⁹⁰. Burada depolanan buğday zahire nazırının arzı üzerine daha sonra sarayın hasoda ve seferli odalarına nakledilmiştir⁹¹.

Zahirenin burada depolanması, bu depoları gece gündüz bekleyip koruyacak bekçilerin çalıştırılmasını da zorunlu hale getirir. Ancak bunun için yeni kadrolar ihdas edilmemiş, Aynalıkavak ve Karaağaç'taki bostancılardan yararlanılmıştır. Buna göre bahsedilen sarayların altışar bostancısı nöbetleşe gece-gündüz burada bekçilik yapacaklardı. Kendilerine gece birkaç yerin aydınlatılmasında kullanmak için zeytinyağı ve soğuk, özellikle de kış günlerinde ısınmada kullanmak için alacakları kömür için tâyinât tahsis edilir. Aylık otuz kuruş olan bu meblağ zahire hazinesi tarafından karşılanmıştır⁹².

XIX. yüzyılın başında sarayın bir kısmının atık depo olarak kullanıldığı görülmektedir. Gerek mevcut binaların bir kısmı gerekse 1821 yılında 32.170 kuruşluk bir meblağla inşa edilen değirmen, onun içindeki un anbarı ile beş göz sandıklı kargir zahire anbarı⁹³ depo olarak kullanılmıştır.

D- SARAYDA SANAYİ ÜRETİMİ

III. Selim'in faaliyetleri neticesinde bir sayfiye mekânından askerî-teknik mekâna dönüşen Aynalıkavak Sarayı'nda XIX. yüzyılın başında basit sanayi üretimi de yapılmaya başlanmıştır. Burada genellikle donanma ve tersanenin ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik demir çemberli su damacaneleri, vakıf malı haline gelmesinden sonra da çilingir ve diğer kapı aletleri gibi levazımat imal edilmiştir⁹⁴.

E- SARAY GÖREVLİLERİ

1. Bekçiler: Sarayın bakım ve korunmasından saray ustası, bekçisi ve bostancılar sorumluydu. Maaşlı olan bu personelin ücretleri Tersane hazinesinden karşılanırdı. Yıllık toplam 1.800 kuruş olan maaşlar ulufe gibi üç ayda bir ödenirdi. Yılda dört taksitten 450'şer kuruş tutan bu meblağın 250 kuruşu saray ustasının üç aylığı, 50 kuruşu köşk bekçisinin ve 150

⁹⁰ BOA, Cevdet Maliye (C.ML), nr. 567/23185, 24 Ekim 1797 (3 Cemaziyelvel 1212).

⁹¹ İstanbul Emtia Gümrüğü nazırının temin ettiği hamalların naklettiği buğday miktarı 21.000 kile olup, nakliye masrafı 94,5 kuruş tutmuştur (BOA, C.ML, nr. 568/23242, 16 Nisan 1798 [29 Şevval 1212]).

⁹² BOA, C.SM, nr. 112/5641, 6 Kasım 1797 (16 Cemaziyelvel 1212); BOA, Cevdet Askeriye (C.AS), nr. 864/37012, 22 Kasım 1797 (2 Cemaziyelahir 1212);.

⁹³ BOA, C.BH, nr. 5619, 14 Aralık 1821 (19 Rebiülevvel 1237).

⁹⁴ BOA, C.BH, nr. 172/8097, 27 Nisan 1803 (5 Muharrem 1218); BOA, C.BH, nr. 131/6343, 4 Ocak 1804 (21 Ramazan 1218); BOA, Cevdet Bahriye (C.BH), nr. 210/9814, 1 Temmuz 1802 (29 Safer 1217); BOA, C.BLD, nr. 69/3447, 9 Ağustos 1808 (16 Cemaziyelahir 1223).

kuruşu da diğer bostancıların ücreti idi. Maaşların ödenmesi için yapılan başvuru sonrası ödeme emri başmuhasebeye kaydedilip sureti verilirdi⁹⁵.

2. Suyolcular: Diğer bütün meskenlerde ve yapılarda olduğu gibi Aynalıkavak Sarayı'nın da su ihtiyacı buraya bağlanan su yolları ile sağlanırdı. Su yolları kaynak, bacak, maslak, taksim veya maksemlerden birine bağlanır, burada ayrılan suyu ilgili yere iletirdi. Aynalıkavak Sarayı'nın su ihtiyacı ise Beyoğlu'ndaki taksimden saraya kadar kazılan ve döşenen suyoluyla sağlanırdı. Sarayın suyollarının bakım, onarım, inşaat gibi faaliyetlerinden su yolcuları sorumluydu. Bunlar devamlı olarak su yollarının güzergâhını dolaşır, suyun akışını olumsuz etkileyen unsurların olup olmadığını ya da suya kirli suların karışıp karışmadığını kontrol ederlerdi. Genellikle gayrimüslimlerden oluşan su yolcularının göreve alınmasında bölükbaşı, usta ve su yolu nazırının arz ve teklifi etkili olurdu. Görevde bulunan kişinin görevinden kendisi rızasıyla çekilmesi⁹⁶ veyahut görevdekilerin ölümü⁹⁷ üzerine meydana gelen boşalmalar sonrası kadrolara atmalar yapılırdı. Bu göreve atananların yevmiyeleri 1,5 ve 5 akçe gibi birbirinden farklı meblağlardı⁹⁸.

SONUÇ

Başlangıçta Tersane Sarayı olarak bilinen ve XVII. yüzyılın ilk yarısından itibaren Aynalıkavak Sarayı olarak anılmaya başlanan saray, imparatorluk başkentinin dördüncü, Haliç'in ise en büyük sarayı idi. Devletin deniz gücünün merkezi olan tersaneye bitişik olmasından dolayı çağlar boyu önemi eksilmeyen bir mekân olur. Zaman içerisinde tedrici olarak kurulduğu anlaşılan sarayın ilk nüvesi sayılabilecek kurumlar Fatih Sultan Mehmed zamanında kurulmuştur. Kanuni Sultan Süleyman zamanında bazı ilavelerin yapıldığı saraya I. Ahmed ve Sultan İbrahim birer köşk yaptırmıştır. Saraya en büyük ilaveleri III. Ahmed ile I. Abdülhamid yaptırmıştır. Sultan I. Abdülhamid 1788'de tamamı hizmet erbabına ait olan on beşe yakın bina inşa ettirmiştir. III. Selim döneminde ise yaşanan siyasi ve askeri değişimlere paralel olarak Aynalıkavak'ın saraydan kavra doğru dönüşümü gerçekleşmiştir. Sultanın ilk yıllarında eski işlevselliğini koruyan sarayın özellikle Ziştovi Antlaşması'nın imzalanmasından sonra hızla

⁹⁵ BOA, C.SM, nr. 6150, Ekim 1805 (Receb 1220); BOA, C.SM, nr. 6806, 2 Ocak 1814 (10 Muharrem 1229); BOA, C.SM, nr. 171, 17 Haziran 1815 (9 Receb 1230); BOA, C.SM, 39/1972, 10 Ocak 1821 (5 Rebiülahir 1236); BOA, C.SM, nr. 2243, 12 Mayıs 1835 (14 Muharrem 1251); BOA, C.SM, nr. 4309, 4 Nisan 1837 (27 Zilhicce 1252).

⁹⁶ Mesela Ocak 1789 (BOA, C.SM, 20/1020, 22 Ocak 1789 [24 Rebiülahir 1203]) ve Ağustos 1803'teki (BOA, C.SM, nr. 19/957, 13 Ağustos 1803 [24 Rebiülahir 1218]) atamalar bu türdendi.

⁹⁷ Mesela Ocak 1791'de yapılan atama bu türdendi (BOA, C.SM, 23/1153, 30 Ocak 1791 [25 Cemaziyelvel 1205]).

⁹⁸ BOA, C.SM, nr. 39/1953, 7 Eylül 1788 (6 Zilhicce 1202); BOA, C.SM, 20/1020, 22 Ocak 1789 (24 Rebiülahir 1203); BOA, C.SM, 23/1153, 30 Ocak 1791 (25 Cemaziyelvel 1205); BOA, C.SM, nr. 19/957, 13 Ağustos 1803 (24 Rebiülahir 1218).

niteliği değişmeye başlamıştır. Önceleri devlete ait zahirenin depolanmasıyla başlayan bu işlev değişikliği zamanla askeri-teknik bir mekana dđnüşme şeklinde tecelli etmiştir. Zira deniz kuvvetlerini modernize etme çalışmalarının bir yansıması olarak bina ve arsalarının önemli bir kısmı bitişiğindeki tersaneye ilave edilen sarayın kalan kısmının önemli bir bölümü de vakıflaştırılmıştır. Vakıflaştırılan kısımların üzerinde küçük sanayi imalathaneleri kurulmuştur. Saraydan geriye ise günümüze kadar gelen Aynalıkavak biniş kasrı kalmıştır.

KAYNAKÇA

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

- Ali Emiri Sultan Mustafa III (AE.SMST.III), nr. 61/4520.
- Bâb-ı Âlî Evrak Odası (BEO), nr. 2532/189893, 3702/277583.
- Bab-ı Defteri Başmuhasebe (D.BŞM), nr. 1285, vesika nr. 42.
- Bab-ı Defteri Başmuhasebe Bina Eminliği Defterleri (D.BŞM.BNE.d), nr. 15873.
- Cevdet Bahriye (C..BH), nr. 10/465, 103/4952, 131/6343, 172/8097, 5619, 210/9814.
- Cevdet Askeriye (C.AS), nr. 864/37012.
- BOA, Cevdet Belediye (C.BLD), nr. 69/3447, 4077.
- BOA, Cevdet Evkaf (C.EV), 237/11808, 19697.
- Cevdet Maliye (C.ML) nr. 567/23185, 568/23242.
- Cevdet Saray Mesalihi (C.SM), nr. 43/2153, 171, 17/886, 20/1020, 23/1153, 39/1972, 111/5585, 112/5627, 112/5641, 122/6119, 170/8501, 19/957, 38/1921, 39/1952, 39/1953, 2243, 58/2934, 64/3224, 67/3376, 80/4025, 4309, 6150, 6806.
- Bab-ı Defteri Başmuhasebe (D.BŞM), nr. 1285, vesika nr. 42.
- Bab-ı Defteri Başmuhasebe Bina Eminliği Defterleri (D.BŞM.BNE.d), nr. 15873.
- Bab-ı Defteri Başmuhasebe Kalemî Defterleri (D.BŞM.d), nr. 5534.
- Hatt-ı Hümayun (HAT), nr. 113/4538, 174/7577, 202/10434, 1451/71, 1490/17, 1492/29.
- İrade-Bahriye (İ.BH), nr. 6/1323 M-2.
- İrade-Dahiliye (İ.DH), nr. 12666.
- BOA, İrade - Meclis-i Vâlâ (İ.MVL), nr. 343/14851.
- İbnülemin Saray Mesalihi (İE.SM), nr. 1341, 1355, 31/3228, 3176.
- Maliyeden Müdevver Defterler (MAD.d), nr. 672, 861, 3043, 3143, 3780, 4803, 15847.
- Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi
- Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Defterleri (TS.MA.d), nr. 809, 840, 1055, 1073, 10130/7.

Tıpkı Basım, Araştırma ve İnceleme Eserler

- Abdurrahman Abdi Paşa Vekâî-i-nâmesi [Osmanlı Tarihi (1648-1682)]*, haz. Fahri Ç. Derin, Çamlıca Basım Yayın, İstanbul 2008.
- AHMED VASIF EFENDİ, *Mehasinü'l-âsar ve Hakaikü'l-ahbar*, haz. Mücteba İlgürel, İstanbul 1978.
- ALARSAN, Burcu, "Bir Melling Gravüründen Tersane (Aynalıkavak) Sarayı", *Dümü ve Bugümü ile Haliç, (Sempozyum Bildirileri 22-23 Mayıs 2003)*, Kadir Has Üniversitesi, İstanbul 2004, s. 180-187.
- ALARSAN, Burcu, *Tersane (Aynalıkavak) Sarayı'nın Yerleşim Planı ve Mimari Özellikleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1999.
- ARSLAN, Mehmet, *Osmanlı Saray Düğünleri ve Şenlikleri 3, Vehbi Sûrnâmesi*, Sarayburnu Kitaplığı, İstanbul 2009.
- ARTAN, Tülay, "Aynalıkavak Kasrı", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı, İstanbul 1993, c. I, s. 485-486.
- BAŞARAN, Ayşegül, *Osmanlı Mimarisi İçin Kaynak-Hadikatü'l-cevâmi' (II. cilt), İncelemeli Metin Çevirisi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2001.
- CÂBÎ ÖMER EFENDİ, *Câbî Târîhi (Târîh-i Sultân Selîm-i Sâlis ve Mahmûd-i Sâni), Tahlîl ve Tenkidli Metin*, haz. Mehmet Ali Beyhan, c. I-II, TTK, Ankara 2003.

- ÇINAR, Ali Osman, *Mehmed Emin Edîb Efendi'nin Hayatı ve Târîh'i*, Basılmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yakınçağ Türk Tarihi Bilim Tarihi, İstanbul 1999.
- DEFTERDAR SARI MEHMED PAŞA, *Zübde-i Vekayiât, Tahlil ve Metin (1066-1116/1656-1704)*, haz. Abdülkadir Özcan, TTK, Ankara 1995.
- ELDEM, Sedad Hakkı, *Köşkler ve Kasırlar*, c. I-II, İstanbul 1974.
- EREMYA ÇELEBİ, *İstanbul Tarihi-XVII. Yüzyılda İstanbul*, İstanbul 1998.
- EYİCE, Semavi, "Aynalıkavak Sarayı", *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, IV, İstanbul 1991, s. 263-264.
- EYİCE, Semavi, "III. Selim'in Tekniğe Feda Ettiği Eser: Aynalıkavak Sarayı", *Sanat Dünyamız*, sayı 37, İstanbul 1988, s. 24-31.
- EREMYA ÇELEBİ, *İstanbul Tarihi-XVII. Yüzyılda İstanbul*, İstanbul 1998.
- HAFIZ HÜSEYİN b. İSMÂİL HÜSEYİN AYYANSARİ, *Hadikatü'l-cevâmi*, haz. Ali Satı, c. II, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1281.
- IRMAK, Yunus, *III. Mustafa Ruznamesi (H. 1171-1177/M. 1757-1763)*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1991.
- III. Selim'in Sirkâtîbi Ahmed Efendi Tarafından Tutulan Ruznâme, haz. V. Sema Ankan, TTK, Ankara 1993.
- İHTİFALCİ MEHMED ZİYA, *İstanbul ve Boğaziçi-Bizans ve Osmanlı Medeniyetlerinin âsâr-ı Bakıyyesi*, Devlet Matbaası, İstanbul 1928, II, 230.
- İNCİCİYAN, P.G., *18. Asırda İstanbul*, İstanbul 1956.
- İNCİCİYAN, G.V., *Boğaziçi Sayfıyeleri*, çev. Orhan Duru, İstanbul 2000.
- İSMÂ'ÎL B. HÜSEYİN EŞ-ŞEHRÎ, "Vukû'ât-nâme: Vukû'ât-ı Tertîb-i Şâhâne-i Devlet-i Aliyye", haz. M. Hüdayi Şentürk, *Belgeler (Türk Tarih Belgeler Dergisi)*, XXIV/28, Ankara 2003.
- KADI ÖMER EFENDİ, *Mahmud I. Hakkında 1157/1744-1160/1747 Arası Ruznâme*, haz. Özcan Özcan, Mezuniyet Tezi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, İstanbul 1965.
- KOÇU, Reşad Ekrem, "Bostancıbaşı Defterleri", *İstanbul Enstitüsü Dergisi*, c. IV, İstanbul, 1958, s. 39-90.
- KONYALI, İ. Hakkı, "Aynalıkavak Kasrı", *Tarih Hazinesi*, c. 2, sayı: 13, İstanbul 1951, s. 661-667.
- Mehmed Hasib Rûznâmesi (H. 1182-1195/M. 1768-1781)*, haz. Süleyman Göksu, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 1993.
- MUSTAFA NA'İMÂ EFENDİ, *Târîh-i Na'imâ*, haz. Mehmet İpşirli, TTK, c. II-III, Ankara 2007.
- ÖZCAN, Ahmet, *Kethüda Said Efendi Tarihi ve Değerlendirilmesi*, YYLT, Kırkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, Kırkkale 1999.
- RADO, Şevket, "Bostancıbaşı Defteri: 1802 Yılında Boğaziçi ve Haliç Kıyılarında Kimler Otururdu?", *Hayat Tarih Mecmuası (İlavesi)*, I/6, İstanbul 1972, s. 1-32 (Derginin İlavesi).
- Reşad Ekrem Koçu ve Mehmet Ali Akbay Neşriyatı, İstanbul 1960, c. III, s. 1610-1615.
- SARICAOĞLU, Fikret, *Hatt-ı Hümayunlara Göre Bir Padişahın Portresi: Sultan I. Abdülhamid (1774-1789)*, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1997.
- SEYYİD VEHBİ, *Sûrnâme (Üçüncü Ahmed'in Oğullarının Sünnet Düğünü)*, haz. Reşad Ekrem Koçu, Çığır Kitabevi, İstanbul 1939.

- SİLÂHDÂR FINDIKLILI MEHMED AĞA, *Nusretnâme (1106-1133/1695-1721)*, Tahlil ve Metin, Doktora Tezi, haz. Mehmet Topal, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2001.
- SİLÂHDÂR FINDIKLILI MEHMED AĞA, *Zeyl-i Fezleke, (1065-22 Ca.1106 / 1654-7 Şubat 1695) (Tahlil ve Metin)* haz. Nazire Karaçay Türkal, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2012.
- ŞEHSÜVAROĞLU, Halûk Y., "Aynalı Kavak Sarayı yahud Tersane Sarayı", *İstanbul Ansiklopedisi*, III, İstanbul 1960.
- ŞEM'DÂNÎ-ZÂDE FINDIKLILI SÜLEYMAN EFENDİ, *Târîhi-Mür'î't-tevârih*, II.A, haz. Münir Aktepe, Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul 1978.
- ŞEN, Adil, *Osmanlı'da Dönüm Noktası*, İstanbul 2003.
- Topçular Kâtibi Abdülkâdir (Kadrî) Efendi Tarihi (*Metin ve Tahlil*), haz. Ziya Yılmaz, c. II, TTK, Ankara 2003.
- UŞŞÂKÎZÂDE ES-SEYİD İBRAHİM HASÎB EFENDİ, *Osmanlı İlmiye Teşkilatı İçin Mühim bir Kaynak: Uşşâkîzâde Tarihi*, II, haz. Raşid Gündoğdu, Çamlıca Basım Yayın, İstanbul 2005.
- YILDIZ, Murat, "Osmanlı Devleti'nde Topun Savaş Dışında Bazı Kullanım Alanları", *Türk Dünyası Araştırmaları*, sayı 180, İstanbul 2009, s. 181-194.
- YUM, Şule, "Aynalıkavak Kasrı", *18. Yüzyılda Osmanlı Kültür Ortamı*, Sempozyum Bildirileri 20-21 Mart 1997, İstanbul 1998, s. 207-217.
- ZAIMZADE MEHMED SADIK, *Vak'a-i Hamidiyye*, haz. Mustafa Öge, YYLT, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Balıkesir 2000.